

ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ВЛАСТ: ПСИХОАНАЛИТИЧНА ТРАКТОВКА

Иван Иванов

Една от основните парадигми в съвременните теории за властта, в това число и на педагогическата, е психоаналитичната. Тя се основава на група концепции, които макар и с общ корен по оригинален за всяка от тях начин разкриват важни особености на властните отношения.

ПСИХОАНАЛИТИЧНИ КОНЦЕПЦИИ ЗА ВЛАСТТА И ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКИЯ Й ВАРИАНТ

Още създателят на психоанализа Зигмунд Фройд прави опит да обясни фундаменталният социален и психологически феномен властта. Той описва либидинозните механизми, лежащи в основата на такива организации като армия, църква, семейство (отчуждението на Аз-а и преноса на емоции върху главата на организацията).

Проблемът за властта за Фройд е проблемът за господството на безсъзнателното над човешкото съзнание и поведение, както и начините за борба и примирение с тази власт, най-вече подчинението на съзнанието на силите, намиращи се извън него.

Фройд счита, че човек е въввлечен в доброволно робство, т.е. на самия себе си, на своите собствени илюзии, роб е на желанието си да властва. Човек се любува на себе си във властника - това своеобразно "криво огледало" за личността. В основата на властта е нарцисизма на човека. Човек придобива удовлетворение от разкриването на собствените ценни черти във вожда. Но това е само едната страна на властта.

Фройд изхожда от хипотезата за "първобитната орда" - историята за отцеобийството, интериоризацията на вината, възникването на вторичните, културни механизми на властта и силата, възникването на културните забрани. Оттам и идеята за възпроизводството на архаическите структури на властта в съзнанието на съвременния човек, където се борят влечението и нормата.

Фройд изгражда два близки по същността си модела, основани на идеята за волята за власт: "безсъзнателно - подсъзнателно - съзнание" и "То - Аз - Свръхаз". Властта на инстинктивното, подсъзнателното (То) - "власт на кръвта" се проявява в натиск и пробив; властта на безсъзнателните интериоризирани забрани и норми (Свръхаз) - "власт на културата" - в "репресии"; а защитата на съзнанието (Аз) - в съпротивление и обуздаване - "слуга на двама господари". Задача на психоаналитика (а може да се каже и на родителя и учителя, доколкото имат сходни функции) е корекция и взаимосъгласуване на тези сили - снемане на съпротивата на осъзнаването, отслабване (Мелани Клайн) или усилване (Анна Фройд) на системата за защита срещу главната агресивна сила (То) чрез "Аз-защита" и "Свръхаз-защита", разреждане на подбудите, ново преживяване на стремежите и желанията и в крайна сметка престрояване на поведението. [7,8]

Конфликтът между То и Свръхаза се регулира посредством различни защитни механизми:

- *изтласкване* - потискане, изключване от съзнанието на импулси, предизвикващи напрежение и тревога, например, парализиране пред властващия;

- *·проекция* - безсъзнателен опит за избавяне от натрапчивите мисъл чрез приписване на друг, най-често приписване на пороци и слабости на властника;
- *·регресия* - връщане от по-висш към по-нисш стадий в развитието на даден психически акт - преминаване към инстинктивно поведение при усещане на силата на властта върху себе си, "детско" поведение в такива случаи и т.н.;
- *·сублимация* - превръщане на социално неприемливите импулси в социално приемливи; при трайно незадоволяване на биологичните потребности поради обективни трудности или морални забрани. [7] Педагогическата власт е един очевиден пример за сублимация на либидото и потребността от агресия при много хора.

Един от съвременните последователи на Фройд е Ж.Лакан, който доразвива класическата постановка за властта. Той се съсредоточава на отношението "въображаемо" (Аз) - "символично" (Свърхаз). Агресивността на "въображаемото" трябва да се премахне от сублимираната власт на културните забрани - от "символичното". Властта на символичното (културна, символична власт) не носи задължителен репресивен характер: по-скоро става дума за заплахата от наказание при нарушение на забраната. Едиповият комплекс представлява именно такова въвлечане в културната власт на бащата. Затова и класическият символ на властта и бащата е един и същ - фалосът.[4].

Социологическото и социално-психологическо направление в психоаналитичната литература води началото си от Алфред Адлер, който е един от първите последователи на Фройд, съзрял ограниченията на неговия биологизъм.

Някои от схващанията на Адлер имат пряко отношение към нашата тема. Той счита, че хората притежават вроден стремеж за власт (инстинкт за сила), изразяващ се в това, че проявяват естествена тенденция към търсене на превъзходство над другите и към защитаване на себе си от това превъзходство. Този инстинкт води до това, че намиращият се в по-лоша ситуация човек, който се опитва да компенсира обусловения от своята конституция дефицит на власт, възприеман като недостатъчност на своите способности (отсъствие на маскулинност у жените, различен род телесни несъвършенства, зависимост на детето от възрастните и др.), изпитва силно чувство за малоценност, което може да се стабилизира в съответния комплекс. [6]. Този комплекс за малоценност в една област, както и нарушения инстинкт за сила може да доведат до развитието на различни форми на компенсация в друга област (включително и в учителския труд), които уравнивяват положението по реалистичен или символичен начин, а неудовлетворяването му може да доведе до невротични разстройства.

Ситуацията на реализиране на педагогическата власт поради това, че подвластният ученик е винаги в това положение има изход в намирането на компенсация. Тя се изразява най-често в преодоляване на собствените слабости, а също и в компенсиране чрез реализация в друга област. И при двата случая, обаче може без всякакво преувеличение да се твърди, че педагогическата власт на учителя е един от двигателите на самовъзпитанието на учениците му.

Друга известна психоаналитичка, развила идеите за същността на властта е Карен Хорни. Тя счита, че в съвременното общество състоянието на социална заплахата неотстъпно съпътства човешкия живот и предизвиква една обща установка за заплахата, наричана от авторката "базисна тревожност". Тя е източник на потребност от сигурност, базисна мотивация за постоянно осигуряване от заплахата чрез борба с другите (конкуренция) за пари, власт и т.н., които собствено осигуряват сигурността на личността. [Пак там]

Според Хорни може да се наблюдават три стратегии за регулиране на отношенията с хората:

1. *"Към хората"* - изразява се в стремеж за получаване на любов, приятелство, признание.
2. *"Против хората"* - изразява се в стремеж за превъзходство и власт с цел манипулация, за постигане на собствени цели.
3. *"Встрани от хората"* - бягство от хората, самотност, изолация, независимост.[Пак там]

В социалната психология е известна психоаналитичната трактовка на проблемите на властта на Уорън Бенис и Херберт Шепард - "Теорията за груповото развитие". Според нея зависимост и взаимозависимост, власт и любов, влияние и близост са централните проблеми в живота на групата. В болшинството организации и общества са предписани правила, регулиращи разпределението на властта и степента на близост на техните членове.

Има две зависими, но различни области на вътрешна неопределеност на групата: ориентацията към властта и ориентацията на членовете един на друг (отношения на взаимозависимост). Те са изходно препятствие пред ефективната комуникация. Типичните реакции спрямо тези, които олицетворяват властта са подчинение, бунт, напускане (бягство), деструктивно съперничество или емоционално потискане. Така, че поведението, определяно от тези ориентации пречатства установяването, уточнението и приемането на груповите цели.[2]

Твърде съзвучна с нея е известната с абревиатурата FIRO "Триизмерна теория за интерперсоналното поведение" на Уилям Шутц. Според нея, три основни междуличностни потребности са характерни за всеки човек: от включване, контрол и любов, като опитът от детството е определящ за тяхната реализация при възрастния.

Включването се разглежда като потребност да си в група. Малкото дете може да е расло в позитивна или негативна среда. Оттам пък възрастният е склонен да проявява в междуличностните отношения недостатъчно социално (интраверсия), свръхсоциално (екстраверсия) и социално поведение .

Потребността от контрол се отнася към аспекта на властта в междуличностните отношения. Поведението може да варира от пределна дисциплинираност до отсъствие на дисциплина в зависимост от детството. Отношенията с възрастния може да се ранжират от принуждаващи до свободни. Идеалните отношения с родителите намаляват тревожността на детето, а твърде силния или надостатъчен контрол води към защитни форми на поведение. Тогава в опита си да се справи с тревожността, детето доминира над другите, съвсем се отказва от контрол или попада под нечий чужд контрол.

Съществуват три типа поведение в областта на контрола - "отказващо се", "автократично" и "демократично". Първият тип се отличава с тенденция към смирение и покорност, отказ от власт и отговорност, предпочитане на ролята на подчинения, отказ от вземането на решения. Вторият доминира над другите, самостоятелно взема решения за себе си и за другите. "Демократът" е идеалният тип. Той се чувства еднакво добре и като властващ, и като подвластен.

Потребността от любов в зависимост от детството се реализира в три типа междуличностно поведение - недостатъчно личностно (дистантно), свръхличностно, личностно.[11]

Психоаналитичен характер имат и идеите на Ерик Бърн, създателят на "трансакционния анализ". Това е система за групова психотерапия, където взаимодействието на индивидите се анализира от гл. т. на три състояния на Аза - Родител, Дете, Възрастен. Животът на всеки човек се разг-

лежда като следване на жизнен сценарий, модела за който се формира в ранно детство. Тогава детето живее в тоталния свят на несвободата и на програмирания живот. От това, колко силна е властта върху него, от това, кой управлява ситуацията - детето или майката (например: следва ли се "твърд" режим на хранене или детето се храни когато поиска), зависи бъдещето на детето - сценария му. Трите най-важни сфери на детския живот в това отношение са храненето, сексуалността и агресията. Съответно с тях се формират качества на характера като: мъжественост (женственост), агресивност (уравновесеност), скромност (сдържаност) и пр. [3]

Много съществена забележка на Бърн е, че детето още от най-ранна възраст мисли по друг начин от възрастния ("по марсиански" - израз на Бърн) и постепенно се "отучва" от него и се научава да мисли "по човешки", т.е. както родителите му смятат за правилно. Но през цялото детство детето се старее да извлече "марсианската" сърцевина от думите и най-вече от забраните на родителите. Бърн дава такъв пример: майката казва: "Не ти ли е рано да пиеш уиски?", което в нейна интерпретация значи: "Не искам да пиеш алкохол!", но в детската: "Като пораснеш, ще можеш да пиеш колкото искаш..."

Особеност на детското мислене е т.н. от Бърн "юридическо мислене" - детето разсъждава като юрист: каквото не е забранено, е разрешено. Например: съветът към момичето: "Не позволявай на момчетата да те опипват!", се тълкува като разрешение да бъде опипвано от момичета или да се опипва сама.

Всъщност основният извод е, че мрежата от забрани (прояви на педагогическата власт), в която живее детето изгражда различни представи у родителя (по-късно и учителя) и у детето.

Една от най-известните концепции за властта в неопсихоаналитичен контекст разработва Ерих Фром, чийто морално-философски и психологически трудове имат огромна популярност. От тях най-пряко отношение към изследвания въпрос има книгата му "Бягство от свободата"[9]. В нея той поставя няколко фундаментални въпроси и им търси отговор: Не съществува ли освен вродения стремеж към свобода и инстинктивна тяга към подчинение? Винаги ли подчинението възниква по отношение на явна външна власт или е възможно подчинението на интериоризирани авторитети, такива като дълг и съвест или на анонимни авторитети като общественото мнение? Не е ли подчинението източник на някакво скрито удовлетворение и ако е така, в какво е неговата същност?

Какво подбужда в хората ненаситната жажда към власт? Силата на жизнената енергия или напротив, слабостта и неспособността да живеят независимо от другите? Какви социални и психологически условия са свързани с властта и свободата?

Фром разглежда развитието на личността като развитие на процесите на адаптация. Той различава два вида адаптация: статична, при която общо взето характерът на човека остава непроменен и динамична, която става фактор за промяна и развитие на характера. Фром употребява понятието характер в смисъла на Фройд, като съвкупност от доминантни подбуди, мотивиращи поведението, оттам и огромното значение, което му се отдава в психологическата структура на личността.

Един от примерите, които Фром дава за динамична адаптация е властта на бащата, респективно подчинението на детето, "послушанието". Адаптацията води до интензивна потисната враждебност към бащата (а може да се добави и към учителя), която не е задължително да се прояви пряко.

Развитието на личността е динамичен процес, тясно свързан със свободата. Човек става по-свободен, но се откъсва от света, даващ му мир и покой. Личността има предел за развитие на индивидуализацията си в дадено общество. Растящата самота води до чувство за беззащитност и тревожност. Затова човек подсъзнателно се стреми да се откаже от индивидуалността си като се слее (разтвори) с обкръжаващия свят. В резултат се получава подчинение, при което никога не изчезва противоречието между властващи и подчинени. Детето съзнателно се чувства удовлетворено, но подсъзнателно чувства, че плаща за безопасността си с пълноценността и силата на личността си. Подчинението води до неувереност, враждебност и метежност, които са още по-опасни, когато са насочени към хора, от които то зависи. Другият възможен изход е в любовта и творчеството, солидарността с другите при запазена индивидуалност, но това не е по силите на всички.

На всяка крачка индивидуалността се сблъсква с вече формираната основа на личността. Резултатът е непоносимото чувство за изолация и безсилие, пораждащо подсъзнателни механизми на бягство от свободата:

- авторитарност, изразяваща се в садомазохизъм;
- агресивност, проявяваща се в склонност към разрушаване и унищожаване;
- конформизъм, изразяващ се в склонност към отказ от собствената личност и идентичност и възприемане на чужди образци, чужди мисли, уеднаквяване с другите, приемане на такъв образ, какъвто те искат и т.н.

ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ВЛАСТ И АВТОРИТАРНАТА ЛИЧНОСТ

Особен интерес за разглеждания въпрос за властта представлява т.н. "авторитарна" личност. Най-синтетичната ѝ характеристика прави Тиодор Адорно - личност с твърдо "Свъръхаз", слабо "Аз" и сурово "То". Авторитарността се отнася пряко до покорството спрямо авторитета. Тя има няколко компонента, сред които с най-голямо значение са ориентацията към покорство, конвенционализмът, авторитарната агресивност, твърдост в убежденията, нетърпимост към слабостта (своя и чужда), силна склонност към наказанията, мнителност и прекомерно уважение към властта [1]. Адорно твърди, че тази личностна структура произлиза пряко от начина на социализация на човека, включително и в семейството и в училището.[5] Установява се, че почти винаги авторитарните личности са имали родители, които са използвали обичта и заплахата, че ще я отдръпнат т.н. "условна обич" като главно средство за предизвикване на послушание. [1]

Като общо правило авторитарната личност като дете е много несигурна и силно зависима от родителите и учителите си, бои се от тях и изпитва неосъзната враждебност към тях.

Както пише Е. Арънсън, по този начин се подготвя почвата за появата на зрял човек, изпитващ силен гняв, който поради страха и несигурността приема формата на пренесена агресия срещу безвластни групи, докато в същото време индивидът запазва външен респект към властта.[Пак там]

Фром разширява обхвата на понятието "авторитаризъм" - тенденция за отказ от независимостта на личността, сливане на Аза с нещо друго, външно, за да се придобие сила, липсваща на самия индивид. Тя се проявява в стремеж за подчинение и господство, в садомазохистична тенденция.

Авторитарната личност според Фром е със следните особености:

1. Любов към условията, ограничаващи човека.
2. Подчинение на съдбата.
3. Преклонение пред миналото.
4. Отрицание на социалното творчество.
5. Висша добродетел - безропотното страдание.
6. Неразбиране на понятието "равенство".
7. Невъзможност за солидарност.
8. Култ към различията - пол, раса, етнос.
9. Култ към външната сила - авторитет, вожд, партия.
10. Обожествяване на властника, но рано или късно разочарование от него - родител, учител и др.
11. Бърз преход от любов и уважение към презрение и ненавист към властв-ация, когато се усети слабостта му.

Най-честите прояви на мазохизъм е подсъзнателното чувство за непълноценност, безпомощност, нищожество; стремеж за подчинение на външни сили - хора, природа, организации.

Садистичните тенденции се наблюдават винаги заедно с мазохистичните. Съществуват в три варианта:

1. Стремеж за властване над другите.
2. Стремеж за властване и експлоатиране на другите за собствена изгода.
3. Стремеж за причиняване на страдания на хората или аза наблюдаване на страдания.

Садистичните тенденции по-малко се осъзнават и повече се рационализират в сравнение с мазохистичните; по-безобидни са в социален план; често са скрити като свръхдоброта и грижа за другите. Последното е особено типично за учителя и родителя: "Във ваш интерес е да ме слушате, защото по-добре аз наая кое е добро за вас!"

Може би най-интересната особеност на садистичната тенденция е, че този човек е зависим от обекта - властващият е такъв само когато има над кого да властва и затова изпитва своеобразна "любов" към подчинения - жена, дете, ученик, сътрудник. ? Според нас това е едно от обясненията на феномена родителска или учителска любов и пряката му връзка с професионалната ефективност.

Ако облекчаването на садомазохистичните тенденции не стане във социално приемливи форми, са възможни и други пътища за удовлетворение - търсене на болка и мъчение, преход в сексуалната сфера, наркотици, самоубийство... В този контекст считаме, че можем да направим следния извод: много важно е ученикът да получи достатъчно възможности за реализиране на садомазохистичните си тенденции, т.е. да получи достатъчно педагогическа власт над себе си. Ако това не стане, повишава се възможността за друг изход от рода на посочените по-горе!

Общата цел на "садиста" и "мазохиста" е да се получи т.н. "симбиоза" - съюз на една личност с друга личност или външна сила, в която всяка страна губи целостността на собственото си "Аз", така, че двете са в пълна зависимост една от друга.

Най-съществената проява на садизма е жаждата за власт.

Важното е, че в психологически план тя се корени не в силата, а в слабостта. В нея се проявява неспособността на личността да живее сама и да се справи със своята сила. Властта е отчаян

опит за намиране на заместител на силата, когато я няма. Властта е господство над някого, силата - способност, потенция за нещо.

Според Фром "Власт" и "сила" са съвършено различни неща, както "господство" и "потенция" - несъвпадащи и взаимно изключващи се. Властта е извращение на силата, както сексуалният садизъм е извращение на любовта.

Властта е резултат от междуличностни отношения, при които един човек гледа на другия като на висш по отношение на него. Според Фром съществува разлика между тези отношения, които може да се определят като рационален авторитет и тези, които може да се определят като власт. Той изразява това отношение чрез следната формула:

"Авторитет = власт + пример за идентификация".

Фром разглежда от гледна точка на източника два вида власт: външна (лице, институт) и вътрешна (дълг, съвест, Свръхаз). Според него цялата съвременна цивилизация е подмяна на външната с вътрешна, интериоризирана, анонимна власт - здрав смисъл, наука, психично здраве, нормалност, обществено мнение, съдба... Тя е по-ефективна от откритата власт.

Така Фром, формулира едно от основните педагогически отношения: външна-вътрешна педагогическа власт. Определено може да се каже, че педагогическите школи се различават предимно по доминирането на едната или другата в системата от принципи и методи за влияние върху детето. Разбира се, управлението чрез вътрешна власт е значително по-изтънчено и по-ефективно, но и по-слабо разработено като педагогически феноме

В друга своя книга - "Да имаш или да бъдеш" [10] Е.Фром добавя още щрихи в своята теория за властта. На първо място, има разлика между "да притежаваш власт" и "да осъществяваш власт". Един от най-очевидните примери за осъществяване на власт е възпитанието на децата. Тъй, че искат или не, хората изпадат в положението на властващи.

Думата "власт" има две съвършено различни значения - "рационална" или "ирационална". Рационалната власт е основана на компетентността. Тя означава подчинение на законите за оптимално развитие на човека. Така се постига мобилизация на активността на детето, негово критично мислене и вяра в живота. Ирационалната власт е основана на силата и служи за експлоатация на подчинения. Тя налага на детето чужди за него норми, служещи на самата тази власт, а не съответстващи на специфичната природа на детето.

Властта се основава не само на пригодността на някого да изпълнява определени социални функции, но и на самата същност на личността, достигнала висока степен на развитие. Такива личности "излъчват власт", те са очебиен пример за подражание. Това има пряко отношение към възпитанието. Ако родителите (може да се прибави и учителите) бяха такива личности, то едва ли би съществувала противоположността между авторитарния и демократичния подходи към възпитанието. Нуждаейки се от авторитети, осъществяващи своята власт, детето реагира с най-голяма готовност. От друга страна, то въстава против натиска или против пренебрежителното отношение на хората, чието собствено поведение свидетелства за това, че самите те не са положили усилията, които искат от него.

Постепенно с развитието на обществото, властта, основана на компетентността отстъпва мястото си на властта, основана на обществения статус. Едното не изключва другото, но и не го пред-

полага, още повече, че компетентността е винаги относителна. На тази основа се създава постепенно легитимната власт - нейната същност е именно притежаването на властта.

АВТОРИТАРНОСТТА НА УЧИТЕЛЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАТА МУ ВЛАСТ

При определени условия мазосадистичните тенденции водят до облекчение, ако има социални форми за това - училище, партия, трудов колектив и др. подобни. Значителна част от професиите дават възможност за това. Тъй като учителят винаги е властващ, то самата учителска професия е възможност за безболезнена реализация на авторитарната личност. Интересен би бил отговорът на въпроса не е ли стремежът за попадане в нея подсъзнателен? Не е ли житейското разбиране за особеностите на учителската професия синтез на именно тези нейни черти, които са свързани с властта? Дали при подбора действа критерият за авторитарност или обратното - веднъж попаднал в професията, човек развива такава авторитарност или пък, което е най-вероятно, и едното и другото...?

На основата на тези разсъждения беше проверена емпирично хипотезата, че учителската личност е с авторитарна насоченост и характеристики. За тази цел чрез различни диагностични въпросници проучихме съответните дименсии, свързани с облика на авторитарната личност. Извадката включва 173 учители. Резултатите са следните:

1. Изключително силно са развити потребностите от общество (0.904; тук и по-нататък индексите са в диапазона от 0 до 1), от ред (0.881), от грижа за другите (0.849) и специално за децата (0.690), при това индивидуалните вариации са малки. Съчетават се с много ниска потребност от изолация и отхвърляне (0.286).
2. Средно развита сила на Свръх Аз-а (0.640) и самоконтрол (0.607).
3. Средно развита потребност от безопасност, при това и в трите ѝ вида без съществени различия: безопасност като избягване на физически травми (0.563), като избягване на порицанието от страна на другите (0.547), като избягване на падението в собствените очи (0.563).
4. Средно развити потребности от представяне пред другите (0.785), от признание и одобрение (0.523), от уважение (0.460), от автономия (0.658), конформизъм (0.523), консерватизъм (0.590) и слаба неконвенционалност (0.433).
5. Сравнително слабо развити потребности от доминиране (0.484) и от агресия (0.420).

В общи линии тази картина отговаря на очакваното. Учителската личност е с подчертано социална насоченост. Тя е от авторитарен тип, но тази авторитарност не е тотална. Високото образование води до вътрешно раздвоение от типа "свобода - необходимост". Мазохистичните ѝ тенденции са явни и добре очертани. Същото не може да се каже за садистичните тенденции, които не се проявяват открито и брутално, а са скрити и рационализирани в любов, доброта, милосърдие, грижа за другите.

ВЛАСТТА КАТО ПРЕДИЗВИКВАНЕ НА КОНФОРМИЗЪМ

Сред най-очевидните ефекти на властта е предизвикването на конформно поведение - тенденция на отделния човек да приспособява собствените мнения, установки и начини на поведение в резултат от действителен или въображаем натиск от страна на друга личност или група [1].

Автоматизиращият конформизъм е един от най-важните в социален план механизми за "бягство от свободата"(Е.Фром).Той е спасително решение за болшинството нормални индивиди в съвременното общество.

Фром описва по следния начин това явление: "Казано накратко, индивидът губи идентичност; той напълно усвоява типа личност, предлаган му като общоприет шаблон и става точно такъв, както всички останали и точно такъв, какъвто те искат да го видят. Изчезва различието между собственото "Аз" и обкръжаващия свят, а заедно с това и осъзнатият страх пред самотата и безсилието... Отказвайки се от собственото "Аз" и превръщайки се в робот, подобен на милиони други такива роботи, човек вече не усеща самота и тревога. Но за това трябва да заплати със загубата на своята личност."[9]

Отличителните белези на конформиста са псевдомислене, псевдочувства и псевдожелания [Пак там]. В крайна сметка той е една крайно неустойчива псевдоличност, тъй като се бои от всяка промяна и непрекъснато трябва да доказва, че е като другите.

Човек усеща необходимост да има свои собствени мисли, чувства и желания и затова забравя, че просто повтаря нечие авторитетно мнение, което е усвоил; че е свикнал да изпитва чувства, които се очакват от него в определени ситуации; че значителна част от желанията му са фактически наложени от външни сили и възприети като свои поради страха от изолация или дори от още по-сериозни заплахи.[Пак там].

Върху конформизма влияят редица променливи [1]:

- Единодушието на групата в която човек се намира води до конформизъм. При това е без значение абсолютният брой на въздействащите, а относителната им част от обкръжението на човека.
- Качеството на самооценката на личността - при висока самооценка се получава нисък конформизъм и обратното.
- Съставът на въздействащите. Конформизъм се предизвиква когато те са експерти, индивидът е зависим от тях, има база за сравнение между тях и индивида.
- Степента на сигурност (несигурност) в конкретната ситуация.

Конформизмът според начина на проявление се дели най-често на вътрешен и външен, а в съдържателен план, в зависимост от произхода му съществуват два вида конформизъм [1]:

1. Дължащ се на наличието на информация, убедила човек в неправилното до момента действие. Получава се в една неясна реалност. Човекът или хората, които имат монопол върху тази информация или могат да помогнат на индивида да я получи сам (ползват се с доверие като експерти), властват над него.
2. Дължащ се на стремеж за избягване на наказание (отхвърляне, присмех или друго) или спечелване на награда (любов, приемане или друга). Тогава над конформиста властва този, който наказва и награждава.

Като отговор на властното въздействие има три форми на конформизъм [Пак там]:

1. *Съгласие*. Това е типичното поведение при втория вид конформизъм, за който стана дума по-горе. Съгласие се постига под натиск, често под заплахата от насилие. Затова и поведението е с най-малка гъвкавост, конформизмът е неустойчив и с малък ефект. Най-често такъв конформизъм се нарича външен. Счита се, че той съществува само докато съществува и натискът върху човека.

2. *Идентификация*. Изразява се в стремеж да се прилича на този, който влияе. Дадено поведение се възприема поради това, че човек влиза в удовлетворителни взаимоотношения с лицето, с което се идентифицира. За разлика от съгласието, тук има вяра в ценностите и мненията, които се възприемат. Това е така дори в случаите, когато тази вяра не е много силна.

Поведението на такъв конформист е трудно предвидимо.

То зависи от модела на идентификация. При това идентификацията е променлива. Тя може да се засилва и отслабва, може и да отстъпва мястото си на някоя друга по-значима, която да измести предишната, още повече че става дума най-често за идентификация с реални хора.

3. *Интернализация*. Интернализира се ценност или убеждение и това е най-устойчивата и дълбоко вкоренена реакция на властно въздействие. Мотивацията е желанието да си прав, така че възприемането на убеждението само по себе си е награда. Ако източник е човек, вдъхващ доверие и с вярна преценка, тази ценност става убеждение на подвластния. При тази реакция на властно въздействие поведението е с най-голяма гъвкавост.

Създаването на конформиста започва като правило в най-ранна възраст и е един от най-честите резултати от обучението и възпитанието в семейството и училището. На него не бива да се гледа непременно като на отрицателно явление нито в личностен, нито в социален план. Напротив, умереният конформизъм е средство за запазване на социалната структура, той е една от главните цели на социализацията и възпитанието. Конформизмът, обаче става личностен проблем, когато се превърне в тотален и автоматизиращ.

ЛИТЕРАТУРА

1. *АРЪНСЪН Е.* Човекът- "социално животно". С., 1984.
2. *БЕННИС У. Г.ШЕПАРД.* Теория групового развития. В: Современная зарубежная социальная психология. Тексты. М., 1984, 142-161.
3. *БЕРН Э.* Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы. Санкт-Петербург, 1992.
4. *ВЛАСТЬ:* очерки современной политической философии запада. Отг. ред. В.В.Мшвениерадзе. М., 1989.
5. *ЗАКИЪР Х.* Среда и поведение.- Филос. мисъл, 1983, N 12.
6. *ТОМАШЕВСКИ Т.* Основни идеи на съвременната психология. С., 1989.
7. *ФРЕЙД З.* Избранное. М., 1989.
8. *ФРОЙД З.* Въведение в психоанализата. С., 1990.
9. *ФРОММ Э.* Бегство от свободы. М., 1990.
10. *ФРОММ Э.* Иметь или быть? М., 1990.
11. *ШУТЦ У.* Комплементарная функция лидера. - В: Современная зарубежная социальная психология. Тексты. М., 1984, 162-169.